

שורשי השקפתו המשיחית של הרמב"ם

הרמב"ם (ה' מלכים יב, א) פותח את דבריו בהכרזה:
אל יעלה על הלב שבימות המשיח ייבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה
בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג...¹

אמרו חכמים אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד.²

מדוע "אל יעלה על הלב"?

בפרק הקודם (יא, ג) כתב הרמב"ם עוד דבר שאין להעלותו על הדעת, והוא שמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים. הוא הביא ראיה מר' עקיבא שהיה נושא כליו של בן כוזיבא וחשב שהוא מלך המשיח, וחכמים לא ביקשו ממנו אות או מופת עד שמת ונודע שאינו משיח.³ ועוד מוסיף הרמב"ם (שם):

ועיקר הדברים ככה הן, שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים, ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן.

מהי ההדגשה הזו ומדוע היא כל כך עקרונית לנושא זה?⁴

באותו פרק (ה' ד) הגדיר הרמב"ם את המשיח כ"מלך מבית דוד העוסק בתורה ובמצוות כדוד אביו, ויכוף את כל ישראל לילך בה, ויילחם מלחמות ה'...".⁵ ויש לשאול: מדוע מדגיש הרמב"ם את הכפייה על המצוות? האם היא עקרונית לשיטתו?

לדעת הרמב"ם ימות המשיח אינם התכלית הסופית. בהקדמה לפרק חלק ובהלכות תשובה (פרק ט) מסביר הוא את המושגים 'ימות המשיח' ו'עולם הבא'. ולדעתו, ימות המשיח הם בעולם הזה, ומטרתם - שנוכל לזכות לחיי העולם הבא שהוא אחר המוות, לנשמות ולא לגופים.⁶ במאמר זה אנסה לברר את שורשי תפיסת המשיחיות של הרמב"ם, ואתיחס לשיטות אחרות - בעיקר לשיטת הרמב"ן, כדי לחדד את הדברים.

1. ועל כך משיג הראב"ד: והלא בתורה "והשבתי חיה רעה מן הארץ"!
2. לכאורה קיימת סתירה ברמב"ם, כי הרי המשנה (שבת סג, א) מביאה את דעת ר' אליעזר שכלי נשק הם תכשיט ומותר לצאת בהם בשבת, והגמרא שם מסבירה שהוא סובר כשמואל שאין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד; ואילו בה' שבת (יט, א) פסק דלא כר' אליעזר. ועיי' לח"מ (ה' תשובה פרק ט), וגם תירוצו צ"ע.
3. וגם שם משיג הראב"ד: "והלוא בן כוזיבא היה אומר אנא הוא מלכא משיחא ושלחו חכמים לבדקו אי מורח ודאין או לא, וכיון דלא עביד הכי קטלוהו".
4. בדפוסים שלפנינו חסרים קטעים שהושמטו ע"י הצנזורה. בהלכה ג מסיים הרמב"ם בצורה חריפה יותר: "וכל המוסיף או גורע או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצוות מפשוטן - הרי זה ודאי בדאי, רשע ואפיקורוס".
5. באיגרת תחיית המתים (מהדורת הרב שילת, עמ' שמה) מנמק הרמב"ם מדוע בעולם הבא אין גופות כי אם נשמות בלבד, כי הרי חכמים אמרו שהעולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתייה; ואם אין אכילה ושתייה ברור שאין גם גוף, כי כל מטרת האיברים היא לספק את צורכי הגוף.

א. שיטת הרמב"ם**1. הרע העולמי המסודר**

כתב הרב קוק (אורות הקודש ב, תפ):

כמה יותר עמוקה, יותר מכוונת לעומק האמונה ורוממות הדעת, היא אותה **ההשקפה הרואה את הרע הכללי וסעיפיו הפרטיים כולם, בתור יסוד פועל ומאורגן**, בתור חטיבה מטרתית, הקולעת אל מטרתה בחוגה, ובתור כלי של הכשר ואומנות למטרה היותר כללית קדושה ועליונה, שתשיג את גמר השלמתה, בכליון הרע, בהעברתו, ובהשתנות אופיו לתכסיס הטוב היותר עליון⁶.

כמה היא עולה השקפה זו על **ההשקפה הרציונלית השכיחה**, החושבת את הרע הכללי ואת פרטיו המרובים רק **לתוכן עניינים מקריים**, שכל היסוד המתמיד שבהם אינו כי אם ההכרח הטבעי של החומר...

"ההשקפה הרציונלית השכיחה" היא השקפתו של הרמב"ם, וכך הוא כותב (מו"נ ג, י):

...הרעות אינם רעות אלא ביחס לדבר מסוים, ושכל דבר שהוא רע מבחינת מצוי מן הנמצאים, הרי אותו הרע הוא העדר אותו דבר או העדר מצב תקין ממצביו, ולפיכך אומרים במשפט כללי, 'הרעות כולם העדרים'... אלא כל מעשיו יתעלה טוב מוחלט, לפי שאינו עושה אלא מציאות, **וכל מציאות טוב**, והרעות כולם העדר, ולא שייך בהם פעולה אלא על הדרך אשר ביארנו במה שהמציא את החומר בטבע זה שהוא בו, והוא היותר צמוד להעדר לעולם כפי שכבר ידוע.

במקום אחר (מו"נ ג, יא) כתב הרמב"ם שכל הרעות הגדולות שנעשות בין בני אדם גם הן תוצאה מההעדר - מהעדר החכמה - וכמו שעיוור שנעדר אצלו חוש הראות נכשל ונחבל וחובל בזולתו, כך כיתות בני אדם מרעים לעצמם ולזולתם, ואילו היתה אצלם חכמה היו נמנעים כל הנזקים שבני אדם מזיקים לעצמם ולזולתם, "כי בידיעת האמת מסתלקת האיבה והשנאה". והקב"ה הבטיח שיגיע זמן כזה, שנאמר: "וגר זאב עם כבש"⁷, ולכן הנביא שם מנמק "לא ירעו ולא ישחיתו... כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".

דברי הרמב"ם מבוססים על מספר הנחות. האחת היא יחידות האמת והכרתה, שכל בני אדם בעלי דעה חייבים להגיע לאותה אמת, ולכן אילו היתה החכמה נחלת הכלל, כפי שתהיה לעתיד לבוא, ממילא יימנעו הרעות שנעשות על ידי בני אדם⁸. מובלעת כאן הנחה אופטימית על טבעם החיובי של בני האדם, שאם רק ידעו את האמת, הם ממילא יחדלו לעשות רע, ושכוח השכל והתורה ניתן לדעת את כל שבן אדם צריך לדעת כדי לא להינזק ולא להזיק.

הרמב"ם סובר שעצם מציאות החומר כוללת בהגדרתה את אפשרות העדר, ולכן כל זמן שנמצאים בעולם הזה חייב להיות העדר (=רע), ולפיכך העולם הזה הוא טוב ורק מקריו הם רעים. בהמשך

6. מקורם של דברי הרב - ברמח"ל (דעת תבונות). ימות המשיח לשיטתו הם קץ ההיסטוריה (שם, ס"י כו). אם הרמב"ם דיבר על ההעדר הצמוד לחומר, אצל הרמח"ל האדם במכוון נברא חסר כדי שישלים את עצמו, ותפקידו של הרע הוא לגלות את ייחודו של הקב"ה. וא"כ הרע, הנראה עצמאי, גם הוא כפוף לריבוננו של עולם.

7. ישעיה פרק יא. לדעת הרמב"ם, הלי מלכים יב, א, הוא משל, וע"י מאמר תחיית המתים ואמו"ד ח, ח.

8. לדעת הרמב"ם, שני בני אדם שלמים בחכמה לא יוכלו להגיע למסקנות שונות. וכן בתורה, כל המחלוקות הן רק מירידת הדורות, כמבואר בהקדמה לפירוש המשניות (מהדורת הרב שילת, עמ' מא). "ושני אנשים שיהיו שקולים ידעו ובחכמה לא תיפול ביניהם מחלוקת". וע"י בביאוריו של הרב שילת, עמ' צב-צג.

הדברים (פרק יב) מביא הרמב"ם את הדעה, שהוא מייחסה לדמיון ההמון, שהרעות שבעולם רבות מן הטובות והטוב שבעולם הוא נדיר, והוא מצטט את הפילוסוף אלראזי שכתב שאם נשווה בין נחת האדם ותענוגותיו לעומת הצער והייסורים הבאים עליו, נסיק שמציאות האדם היא נקמה ורעה. הרמב"ם מסביר שאלראזי החזיק בהשקפה זו כדי להתנגד למה שחושבים אנשי הצדק על ה' וטובו, שה' הוא הטוב המוחלט וכל מה שיבוא מאתו הוא טוב מוחלט⁹, וסיבת הטעות הזו היא מפני שההמון בוחנים את כל מה שקורה בעולם בפרספקטיבה של רצונותיהם (הבלתי הגיוניים) שאינם מתמלאים, כגון מי שיש לו כלי כסף מקנא בשכנו שיש לו כלי זהב, ובא בקובלנה כלפי מעלה מדוע הרע עליו גורלו. הרמב"ם מחלק את הרעות לשלושה חלקים: הרעות הבאות בעטיו של טבע החומר, רעות שבני אדם גורמים לאחרים, כגון מלחמות, ורעות שבני אדם גורמים לעצמם. רוב הרעות הם מהסוג השלישי, ולכן אין מה להלין כלפי מעלה¹⁰.

2. נצחיות העולם, חוקי הטבע, התורה והמצוות

במורה נבוכים (ב, ל) כותב הרמב"ם שאין שינוי בעולם מאז ששת ימי בראשית. חטא עץ הדעת הוא עדיין בששת ימי בראשית, ולכן גם מצבו של אדם הראשון לפני החטא אינו מצב שאנו יכולים לשאוף אליו. התכלית היא עולם הבא, שהוא עולם הנשמות, בעוד שימות המשיח הם בעולם הזה, ולכן אין לצפות לשינוי בטבע, ולא יעלה על הדעת שינוי בטבע¹¹. הדבר היחידי שניתן לצפות לו הוא להכרת האמת, שממילא תבטל את הרעות מהסוג השני והשלישי. הרמב"ם (מו"נ ב, לב) מחלק בין נבואת שאר הנביאים שהיא תופעה טבעית, ואדרבא, מניעתה היא ניסית, לבין נבואת משה שהיא תופעה ניסית חד פעמית, וכפי שהאריך בהקדמה לפרק חלק (היסוד השמיני) ובהלי' יסודי התורה (ז, י-יד).

בהמשך (פרק לט) כתב הרמב"ם שבגלל הייחוד של נבואת משה אנו מאמינים בנצחיות התורה. ובפרק ל הוסיף הרמב"ם שהואיל וחוקי התורה מאוזנים בתכלית, לא תיתכן תורה אחרת שתהיה מאוזנת כמותה. נימוק זה קשור לדעתו של הרמב"ם לכך שהעולם הוא נצחי (כפי שכתב

9. כלומר, שהשקפה זו היא בעצם כפירה, כי היא מסיקה שה' כביכול אינו טוב.

10. נקודה נוספת ברמב"ם בהסבר הרע בעולם היא שהאדם אינו תכלית הבריאה, ולכן אי אפשר למדוד את הרע בעולם ביחס לאדם פרטי ואפילו ביחס למין האדם. הרמב"ם בשער הגמול מעיר שאמנם דברי הרמב"ם הם טובים כדי להתייחס לרעות שבעולם בקנה המידה הנכון, אך אינם פותרים את בעיית הצדיק הפרטי שרע לו. נימה נוספת המופיעה ברמב"ם היא שהגדרה שלנו של טוב ורע אינה נכונה. בפרקים כב-כג הדנים בשאלת 'צדיק ורע לו', מסיק הרמב"ם שחסרונו של איוב שנאמר בו "איש תם וישר וסר מרע" הוא שלא נאמר בו גם שהיה חכם, ובסוף הוא החכים והבין שהטוב האמיתי הוא דעת ה'.

כלומר, שאלת צדיק ורע לו בטלה מעיקרה, שגם אם האדם איבד את משפחתו ורכושו והוא מדוכא בייסורים, כל הצרות האלו בטלות מול האושר האמיתי של ידיעת ה' דרך חכמה. אם האדם אינו חכם, הוא חושב שכל מיני האושר המדומים האלו הם התכלית, אולם כשהוא מחכים ועומד על חכמת הבריאה הוא מבין שאיננו מסוגלים להבין לא את מכלול הטבע, ולא את הנהגתו והשגחתו של הקב"ה, והייסורים לא יוסיפו בו שום ספקות.

11. גם הנסים אינם חריגה מהטבע, וכמו שכתב בשמונה פרקים פרק ח: "... אלא הרצון היה בששת ימי בראשית, והדברים כולם נמשכים על טבעיהם תמיד... ומפני זה הוצרכו חכמים לומר שכל המופתים היוצאים ממנהגו של עולם, אשר היו, ואשר יועד בהם שיהיו, כולם קדם הרצון בהם בששת ימי בראשית, והושם בטבע הדברים ההם אז, שיתחדש בהם מה שהתחדש, וכאשר התחדש בזמן הראוי - חשבו שהוא דבר שקרה עתה, ואינו כן".

שם ב, כז-כט), ולא רק העולם הוא נצחי אלא גם חוקי הטבע הם נצחיים. בהקדמה לפרק חלק (היסוד התשיעי) מונה הרמב"ם את נצחיות התורה, ולא רק את נצחיות התורה אלא גם את נצחיות המצוות. אין לחלק ביניהם, הואיל וכפי שהוזכר לעיל, בהבנה מלאה ונכונה של התורה חייב להיות פירוש אחד ויחיד לתורה, וכמו שהתורה אינה יכולה להשתנות כך גם המצוות. והואיל ותקופת המשיח היא במסגרת הטבע, כל מי שיטען שהמצוות השתנו הרי הוא שקרן ובדאי.

3. כפייה א-להית וכפייה אנושית

בשמונה פרקים כתב הרמב"ם שהבחירה החופשית של האדם גם היא מחוקי הטבע והיא יסוד התורה, כפי שביאר בה' תשובה (פרק ה), ולכן אין להעלות על הדעת תקופה בהיסטוריה האנושית שהבחירה תיפסק. אין הבטחה שכל ההמון יבחר בטוב מרצונו החופשי, ולכן המלך המשיח מוגדר כמי שיכפה את ישראל לעסוק בתורה; והכפייה הזו הכרחית לתפיסתו של הרמב"ם. הבחירה החופשית היא יסוד מרכזי במשנתו של הרמב"ם, עד שכתב (מו"נ ג, לב) שאע"פ שכל הנסים הם שינוי טבע, את הטבע של האנשים ה' לא ישנה על דרך נס: ...אלא שלא רצה כלל לעשות זה, ולא יעשהו לעולם כפי היסודות החוקיים התורתיים. ואילו היה מרצונו לשתנות טבע כל אחד מבני אדם למה שירצה יתעלה מאותו אדם, כי אז היו בטלים שליחת הנביאים וכל הציווי כולו. ואם כן, עדיפה כפייה חיצונית על פני שלילת הבחירה בצורה ניסית.

4. ההיסטוריה האינסופית

לרמב"ם ביאת המשיח אינה יקץ ההיסטוריה. בהקדמה לפרק חלק (מהדורת הרב שילת, עמ' קלט) כתב הרמב"ם שהמשיח ימות וימלוך בנו ובן בנו אחריו, ומסתבר שממלכתו תארך אלפי שנים, וכפי שדייק הרב שילת בביאורו (עמ' קפב-קפג), היצר האנושי יגבר, מלכות המשיח תיפסק (יהיה חורבן שלישי!) וההיסטוריה תחל מחדש¹². מסקנה זו נובעת מהאמור לעיל, שהטבע האנושי לא ישתנה והבחירה תישאר בעינה, ואם המצב הטוב יתמיד לנצח הרי זה שינוי הטבע האנושי.

12. ולכן גם אחר בוא המשיח, תישאר האמונה בביאת המשיח אחד מייג עיקרים.

בערפלי טוהר (עמ' כב; שמונה קבצים ב, נד) כתב הרב קוק זצ"ל: "**להרמב"ם**, נצחיות התורה נעוצה במעמד העולם בעת מתן תורה. אין דבר זה מן התורה אף על פי שענייני העולם משתנים. נבואת משה רבנו אינה מהטבע הרוחני של ההויה, כמו שהיא שאר נבואה, שהעלמתה מן הראוי לה היא פליאה, והופעתה היא טבעית, אבל **נבואתו של אדון הנביאים - נס היא, כביאת העולם יש מאין**. וכמו שהמומנט של חידוש ההויה הוא עובר בכל הזמנים השוטפים ובאים, ויסוד פרוצס זה לא יקבל שינוי, כן לא תקבל שינוי התורה. הקרבנות היו אז צריכים כדי לעקור עבודה זרה, ועבודה זרה הולכת ונעקרת, ואף כשתיעקר כולה, יסוד קיום עקירתה יישאר... לא חרד הרמב"ם, בשביל נימוק זה, ליתן למצוות טעמים שערכם אפשר להיות עובר, ולפעמים גם כן כבר עבר, מפני שהנצח התורי, במאורע של מתן תורה בעצמו הוא תלוי, ומה שהיה אז מחויב, חוק הוא ולא יעבור".

לדבריו ניתן לומר שהבסיס הנפשי של הנטיות שהתורה רצתה לעוקרן נשאר לנצח כחלק מהטבע האנושי, והנטיות האלו יכולות לשוב ולהתעורר גם אם אינן קיימות בתקופה מסוימת בפועל, ולכן ממילא מצוות התורה הן נצחיות. אולם הרב - לשיטתו בהתעלות העולם - אינו יכול לקבל את ההסבר הזה ברמב"ם.

ב. שיטת הרמב"ן

לעומת הרמב"ם עומדת שיטתו של הרמב"ן. הרמב"ן בפרשת ניצבים (דברים ל, ו) על הפסוק "ומל ה' א-להיך את לבבך ואת לבב זרעך" כתב שפשוטם של כתובים הוא שמומן הבריאה היתה הרשות ביד בני האדם לעשות כרצונו לטוב או לרע, כדי שיזכו בשכר על בחירתם בטוב; אבל לימות המשיח תהיה להם הבחירה בטוב לטבע, ולא יתאוו כלל לרע:

והיא המילה הנוכרת כאן. כי החמדה והתאוה ערלה ללב, ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה. וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון, שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו, כמו שפירשתי בסדר בראשית (ב, ט).

הרמב"ן מביא את הפסוקים בירמיהו פרק לא המדברים על הברית החדשה שה' יכרות עם ישראל, ואת דברי הכתוב: "לא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם". והרי "יצר לב האדם רע מנעוריו", וצריכים ללמדו: אלא שיתבטל יצרם הרע. הרמב"ן מפנה לפירושו בבראשית שלאדם הראשון קודם החטא לא היתה בחירה¹³.

מכאן עולות מספר נקודות שהרמב"ן חלוק בהן על הרמב"ם:

1. מצבו של אדם הראשון קודם החטא הוא מצבו הרצוי של האדם שניתן לחזור אליו, ויחזרו אליו.

2. הבחירה (בצורתה המוכרת לנו) אינה עקרונית לטבעו של האדם; אדרבא היא עונש שנענש בה אחרי החטא.

3. ימות המשיח הם חזרה למצבו של אדם הראשון קודם החטא, ושוב האדם יבחר בטבעו לטוב. וזהו מה שנאמר במסכת שבת (קנא, ב) שימות המשיח הם "ימים שאין בהם חפץ", כי אין בהם לא זכות ולא חובה, ומסביר הרמב"ן שהואיל ואין בהם בחירה, ממילא אין בהן זכות וחובה.

4. הקללות שהתקלל אדם - אכילת לחם בזיעת אפיים והמיתה שנקנסה עליו - כל אלה אינן מצבו המקורי של האדם, ובניגוד לרמב"ם שכתב שהמיתה הכרחית כי כל יצור מורכב חייב להיפסד¹⁴, כתב הרמב"ן (בראשית ב, יז):

ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי הברייה היא בחיוב, אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ א-לוה פשוט, גם הקיום בו יהיה לעד כל ימי החפץ.

לא רק שמצבו של אדם השתנה אחר החטא, אלא כל העולם השתנה עמו, וכמו שכתב בפירושו לויקרא (כו, ו) שלעתיד לבוא תהיה ארץ ישראל כמו שהיה העולם קודם חטאו של אדם הראשון. רק מפני חטאו של אדם, שנגזר עליו להיות טרף לשיניהן של החיות הרעות, ניתן בהן הטבע גם לטרוף גם זו את זו; ולעתיד לבוא, "אריה כבקר יאכל תבן" - כפשוטו.

5. מסתבר שימות המשיח הם יקץ ההיסטוריה בצורה המוכרת לנו. וכך כתב בשער הגמול (עמי

13. ועיי הערת הרב שעוועל שם, ד"ה בבחירה, שכתב שלדעת הרמב"ן אמנם יהיה כוח בחירה, אולם האדם בטבעו יעדיף לבחור בטוב, כשם שבזמננו כל אדם בוחר שלא לקפוץ אל תוך האש...

14. הקדמה לפרק חלק, מהדורת הרב שילת, עמי קלה. ולכן גם אחר ביאת המשיח ותחיית המתים אנשים לא יחיו חיי נצח.

נד ד"ה עכשיו ביארנו), שימות המשיח הם מכלל העולם הזה, ובסופן יהא הדין ותחיית המתים, שהוא השכר הכולל הגוף והנפש והוא העולם הבא, ויהיה קיום הכול לעד ולנצח נצחים.

אם נשווה את דברי הרמב"ם והרמב"ן, נמצא שלדעת שניהם ימות המשיח הם חזרה למצבו הרצוי של העולם. אלא שלדעת הרמב"ם מצבו הרצוי של העולם הוא מצבו הנוכחי של העולם, וכל השינוי הוא בתוספת דעת, ואלו לדעת הרמב"ן מצבו הנוכחי של העולם הוא נפילה אחר חטאו של אדם הראשון, וימות המשיח הם חזרה למצבו של העולם לפני החטא.

ג. השלכות הדיון

1. מדרגת המשיח מול מדרגת משה

מן הדברים עולה השלכה נוספת של המחלוקת.

למדנו במדרש תנחומא (פ' תולדות):

"מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישר" - זה משיח בן דוד. ולמה נקרא שמו 'הר הגדול'? שהוא גדול מן האבות שנאמר "הנה ישכיל עבדי ירום ונישא וגבה מאד". 'ירום' - מאברהם, 'ונישאי' - מיצחק, 'וגבה' - מיעקב... 'ירום' - מאברהם, שנאמר "הרימותי ידי אל ה' א-ל עליון"; 'ונישאי' - ממשה, שנאמר "שאהו בחיקך".

הרמב"ם בהל' תשובה (ט, ב) ובאיגרת תימן (פסקה ד, מהדורת הרב שילת עמ' קנה), כשמגדיר את המלך המשיח, משנה את לשון המדרש, ואומר שהמשיח יהיה נביא גדול, קרוב במדרגתו למשה. הרמב"ם, לשיטתו, אינו יכול לקבל את לשון המדרש כפשוטה, כי נבואת משה היא נס חד פעמי, ולא יקום עוד נביא כמשה; אולם המדרש מתייחס לימות המשיח כתקופה שהיא מחוץ למסגרת העולם הזה בצורתו הנוכחית, וממילא יש מקום לנביא נוסף שהוא גדול ממשה. גם הטיעון של הרמב"ם במורה נבוכים על הכרחיות נצחיות התורה מכיוון שהיא האיזון המושלם, אינו טיעון הכרחי לשיטות החולקות, כי הואיל והעולם ישתנה גם נקודת האיזון עשויה להשתנות. אם לפי המדרש מדרגת המשיח גבוהה ממדרגתו של משה, ניתן לומר שמדרגת החיים בתקופת המשיח, שיחזרו למדרגת אדם הראשון לפני החטא, אף היא גבוהה יותר, וכן כתב הרב קוק זצ"ל (אורות הקודש א, רעט):

ההתעלות של אספקלריא המאירה¹⁵ היא מגלה את האורות העליונים בצורה בהירה כזו, עד שכל הציורים העולמיים שבכל הערכים התחתונים הם מזהירים בכל מילואם, ואינם מיטשטשים כלל. ומזה באה המידה הנפשית, שאין החושים והכוחות הגופניים מתעלפים על ידי הופעת האורה הנבואית העליונה הזאת.

ומכל מקום יש הבדל בין אותה האורה ובין מידת זיהרא עילאה דאדם הראשון בזה, שמצד אספקלריא המאירה הגופנית נשארה קצת במעמדה, ו"ממחציתו ולמטה נקרא איש" - נאמר גבי משה, ומתוך כך פירש מן האשה; ומצד זיהרא עילאה דאדם הראשון מתעלה כל הגופניות כולה, "אני אמרתי אלוהים אתם", ותפארת אדם לשבת בית נעשה למכון האורה הא-להית העליונה, "עין לא ראתה א-להים זולתך".

15. שהיא מדרגת נבואתו של משה - יבמות מט, ב.

2. תורה ומצוות בזמן המשיח

ועוד השלכה.

למדנו במסכת נדה (סא, ב) שמותר לקבור מת בבגד שיש בו כלאיים, ודייק מכך רב יוסף שהמצוות בטלות לעתיד לבוא. ושם כתבו בעלי התוס' (ד"ה אמר), שההוכחה היא מכך שאע"פ שהמת יעמוד לעתיד לבוא במלבושיו, מכל מקום אפשר לעשות תכריכים עם כלאיים, כי מצוות בטלות לעתיד לבוא. שם מובאת גם דעת ר' יוחנן המתיר לקבור את המת בבגד שיש בו כלאיים, שנאמר: "במתים חופשי - כיוון שמת אדם נעשה חופשי מן המצוות". ור' ינאי סובר שמותר להלביש את המת כלאיים רק בזמן ההספד אך לא בקבורה.

יש לדון האם ר' יוחנן חולק על טעמו של רב יוסף, ומתיר לקבור רק משום שכעת הוא חופשי מן המצוות ואילו רב יוסף מתחשב גם בזמן התחייה, או ששניהם אמרו טעם אחד. בפירוש ההגדות לרשב"א הסביר את דעת רב יוסף כשיטת ר' יוחנן, ש'לעתיד לבוא' - הכוונה היא לזמן המיתה, ובכל זאת ר' ינאי סובר שאסור לקבור בכלאיים¹⁶. הריטב"א (שם¹⁷) הרבה להקשות על הרשב"א, ומסיק שאפילו שמואל, הסובר שאין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד, מודה שאחר תחיית המתים המצוות בטלות¹⁸. והוא מוסיף שאם יבוא נוצרי ויסיק מכאן שהמצוות כבר בטלו, יש לענות לו שהעולם אחר התחייה הוא עולם אחר, ודברי שמואל נאמרו על התקופה שאחר ביאת המשיח ולפני תחיית המתים, שבה העולם נשאר במסגרת שאנו מכירים.

המהר"ל מפרגא גם כן סובר את התלות שהוצגה בין שינוי מצבו של העולם לבין צורת קיום המצוות לעתיד לבוא. בנצח ישראל (פרק מו) הוא כתב שבימות המשיח העולם יגיע לשלמות וזו הווייה אחרת מהעולם הזה. ובהמשך (פרק מח) כתב שלא תהיה השתנות לגאולה העתידה שבה העולם יגיע לשלמות, כי בדבר שאינו שלם החיסרון שבו מביאו לידי חיסרון, אבל הדבר השלם שאין בו חיסרון לא יבוא לכלל העדר והוא מקויים לעולם¹⁹. בתפארת ישראל (פרק נב) כתב המהר"ל שאף שהתורה היא נצחית, המצוות בטלות לעתיד לבוא, כי התורה היא סדר העולם ולכן אינה יכולה להתבטל; אבל לזמן התחייה - שבו משתנה סדר העולם - המצוות בטלות, ולעתיד נדע אילו מצוות שייכות לעתיד.

לשיטת הרמב"ם אי אפשר לומר את הטיעון הזה, כי התורה בפירושה מסורה לנו מסיני, ואין שינוי בתורה כשם שאין שינוי בעולם.

16. כמו שמצינו בקטן האוכל נבילות שאין בית דין מצווין להפרישו אבל בכל זאת אסור להאכילו בידיים - יבמות קיד, א.

17. מהדורת מוסד הרב קוק. והושמט במהדורות הרגילות, כנראה מאימת הצנזורה.

18. וזוהי, כנראה, דעתו של הרב שהובאה לעיל.

19. "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" (קידושין ל, ב). אם היצר הרע קיים לימות המשיח התורה קיימת, אם אינו

קיים אולי אין צורך בתורה בצורתה הנוכחית.

יש לציין שהמהר"ל משתמש במושגים דומים לרמב"ם, ובהם הוא מביע את עמדתו שהיא מנוגדת לרמב"ם!

ד. סוף דבר: האם אנו רמב"מיסטים?

עם ישראל לדורותיו לא ציפה למשיח 'רמב"מי', וכל המדרשים, ההגדות והפולקלור יוכיחו. בדורות האחרונים אימצו את גישת הרמב"ם שלושה זרמים ביהדות, וכל אחד מנימוקיו. המשכילים הדתיים, שנשארו שומרי מצוות, מצאו את ה'רציונליזם' בגישתו השוללת שינויים בטבע והמכניסה את המשיחיות בעולם הזה; חסידי חב"ד מצאו ברמב"ם נקודת משען למושג 'חזקת משיח'; והציונות הדתית מצידה מצאה ברמב"ם אסמכתא לגאולה בדרך הטבע.

לדעת הרמב"ם, תהליך הגאולה הוא כולו במסגרת ההיסטוריה האנושית, ומלך המשיח קם מתוך העם ומלכד את העם לגאולה; אולם לדעת הרמב"ן וההולכים בשיטתו, הסבורים שימות המשיח הם מצב שונה לחלוטין מעולמנו הנוכחי, יש להתבונן כיצד הגאולה תבוא בדרך הטבע, כיצד המעבר לעל-טבעי נוצר מהטבעי.

הציונות הדתית, לפחות בגרסה הבאה מבית מדרשו של הרב קוק, נשענת על המסורת הקבלית, שכפי שראינו עומדת בסתירה לתפיסתו המשיחית של הרמב"ם, ונשאר מקום לדין בשאלה שבכותרת.

